

vaná dětmi), protože naslouchání je základem pro jeho další vzdělávání. S dítětem má být také veden řízený dialog (teologie s dětmi), protože právě dialogem se vytváří společné porozumění nadsmyslovému. Pouze na základě těchto dvou přístupů může být dětem adekvátně předáváno učivo a zvěstováno Boží slovo (teologie pro děti).

ČESKÝ JAZYK V „DOTYKU TRANSCENDENCE“. PROBLÉMY NOVÉHO BIBLICKÉHO STYLU

Josef Bartoň

JAZYK V „DOTYKU TRANSCENDENCE“

„Můj dětský rozum se často trápil rozporem, který byl mezi světem hory Sinaj a káně (a co to vlastně bylo, káně?) Galilejské, a mezi naším městečkem K., kudy mě máti vodívala za ruku na procházky...“¹ Znepokojivé rozdílnosti mezi domovem vypravěče povídky *Rebeka* od Josefa Škvoreckého, domáckým, důvěrně známým Kostelcem s jeho přehledným náměstím a mluvou obyvatel s milým nádechem východočeského dialektu, a mytickou krajinou biblických příběhů, odlehlou prostorem, časem a místy i tajemnými, ba nesrozumitelnými jazykovými prvky („co to vlastně bylo, káně?“), mohou být výstižnou zkratkou pro ilustraci napětí, jež skoro jistě pocítí náhodný kolemjdoucí, když vstoupí do kostela, kde se právě předčítá biblická perikopa z mešního lekcionáře. Odmyslíme-li veškerou fyzickou specifičnost samého posvátného prostoru a třeba i sám obsah slyšeného, zůstane patrně i tak znatelný pocit zvláštní distance v rovině jazykové – mezi českým biblickým textem a obvyklými řečovými projevy, na jaké je dotýčný zvyklý z drtivé většiny situací svého každodenního života, ať už jde o běžnou mluvenou komunikaci, publicistiku, beletrii či odbornou literaturu. Obdobně nejspíš zaznamená jakousi zvláštní neobvyklost i každý tichý čtenář bible, zejména čtenář

¹ ŠKVORECKÝ, Josef. *Rebeka*. In: *Hořkej svět: povídky z let 1946–1967*. Praha: Odeon, 1969, s. 66. Text byl publikován už předtím jako „spojovací text“ mezi povídkami v souboru *Sedmiramenný svícen* (1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1964).

nenáboženský, ale pravděpodobně i praktikující věřící, když se pokusí číst Písmo „profánním zrakem“, tedy s vědomým odhlédnutím od skutečnosti, že má před sebou „sakrační“ text. Taková neobvyklost může být pocítována buď poněkud nepříjemně, jako jistá divnost, nebo naopak pozitivně, jako cosi přiměřeného posvátnosti bible a podtrhujícího závažnost jejího poselství. Zdá se ostatně, že určitá příznakovost k takovému jazyku „dotýkajícímu se přesazného“ nějak podstatně patří: je odvěkou zkušeností prověřeno, „jak silně působívá zpola nesrozumitelná nebo zcela nesrozumitelná řeč v obřadech“ a jak leckdy některé elementy „starobylé a ne zcela jasné“ působí dokonce „právě tím, že jim vlastně nerozumíme“.² Následující odstavce se pokusí aspoň v některých podstatných aspektech nasvítit téma ze strany českých filologů i biblistů doposud dost opomíjené: specifčnosti českého jazyka užívaného v oblasti „dotyku transcendence“, v konkrétním zúžení na jazyk biblických překladů.³

ZROZENÍ ČESKÉHO BIBLICKÉHO STYLU A JEHO PRESTIŽNÍ ROLE

V našem prostředí se začal místní živý jazyk kultivovat do prestižního („praspisovného“) kódu právě v úzké souvislosti se soustavným překládáním biblického textu z latiny do češtiny, a to (v západoevropském kontextu) velmi záhy: celistvé překlady evangelií a žaltáře se objevují

² OTTO, Rudolf. *Posvátno. Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*. Přel. Jan J. Škoda. Praha: Vyšehrad, 1998, s. 71–72.

³ Nebudeme se tedy v zásadě věnovat náboženskému jazyku v širším smyslu (ač má v českém křesťanském prostředí s jazykem bible mnoho společného a v zásadě má v bibli svůj hlavní pramen). Z této oblasti se dá v nedávné době zaznamenat jistý zájem o současný jazyk českých bohoslužeb, ale zatím je i toto téma spíše jen mapováno. Srov. např. KVÍTKOVÁ, Naděžda. Jazyk, jeho užívání a funkce při bohoslužbě. In ČMEJRKOVÁ, Světlá – HOFFMANNOVÁ, Jana – HAVLOVÁ, Eva (ed.). *Užívání a prožívání jazyka. K 90. narozeninám Františka Daneše*. Praha: Karolinum, 2010, s. 375–378.

v druhé polovině 13. stol.,⁴ kompletní česká bible je k dispozici už po polovině 14. století jakožto první bible nerománská (po celé bibli francouzské a italské, ale před biblí anglickou a německou). Staročeská bible přitom představovala první rozsáhlý ucelený korpus textů ve formulacím se spisovném jazyce. Jeho hlavním vnějším vzorem a korektivem byly prakticky výlučně texty v mrtvém (a zároveň „posvátném“) jazyce⁵ – texty latinské.⁶ Díky specifické náboženské a společenské situaci se středověké české biblické překládání dále rychle rozvíjí (vznikají postupně čtyři svébytné překladové redakce doložené ve značném počtu rukopisných a v poslední fázi zčásti i tištěných exemplářů) až do přelomu 15. a 16. století.⁷ Intenzivní české biblická překladatelská práce pak plynule přechází do období rozmachu knihtisku a příchodu lutherské a kalvínské vlny reformace, přičemž tyto fenomény logicky ještě znásobují mimořádné zaujetí obecně srozumitelnou biblí zděděné z doby husitské (a předhusitské). Při vší pestrosti v metodě (dané hlavně rozdílným uplatněním protichůdných tendencí komunikativní „volnosti“ a „přesné“ doslovnosti u jednotlivých redakcí) se už ve staročeském období vytvořila zřetelná linie ve smyslu poměrně jasně viditelné návaznosti mladších tlumočení na starší. Tato *biblická překladatelská tradice*

⁴ Stranou ponecháváme starší fragmentární překlady – glosy křesťanské z doby kolem 1100 (z latiny, ovlivněné církevní slovanštinou) a židovské z 11. a 12. stol. (z hebrejštiny), protože šlo spíše o příležitostné pokusy.

⁵ Čeština tak představuje jiný případ než mnohé jazyky, do nichž bylo Písmo přeloženo v době, kdy už měly své rozvinuté písemnictví (např. latina ve starověku, čínština či svahilština v novověku). Stejně tak byla situace češtiny odlišná od jazyků, u nichž biblický překlad sice spolupůsobil při zrodu písemnictví, ale až od novověku v souvislosti s reformací nebo s misemi moderní doby, kdy se to dělo za přímé „patronace“ některého z živých jazyků, který v dané oblasti zároveň leckdy plnil funkci hlavního „civilního“ prestižního kódu (u obou lužických srbštin tuto roli hrála němčina a čeština, u lotyštiny němčina, u finštiny švédština a němčina, u jazyka guaraní španělština atd.).

⁶ Neplatí to samozřejmě jen pro vztah Vulgáta – česká bible, ale i pro rozvíjející se ostatní českou literaturu včetně původní tvorby. Na výsostnou funkci latiny při zrodu české jazykové normy pronikavě upozorňuje např. JAKOBSON, Roman. Usměrněné názory na staročeskou kulturu. In JAKOBSON, Roman. *Poetická funkce*. Jinočany: H+H, 1995, s. 403–420.

⁷ Doba kolem r. 1500 znamená zásadní mezník ve vývoji českého jazyka: v důsledku dovršení některých tendencí hlavně v hláskoslovném a morfologickém plánu se uzavírá období staročestiny.

byla nepochybně živena a tvrzena nejen relativně značnou rozšířeností českých biblí (což znamenalo automatický respekt nových tvůrců vůči starším tlumočením i kritickou konzervativní kontrolu čtenářů vůči novým překladatelským počínům), ale neméně i samým faktem jedinečnosti překladového textu, zprostředkujícího „dotyk transcendence“, u něž nebylo radno lehkomyšlně experimentovat. Humanistické období přišlo nejen s celou řadou nových biblických edicí, ale také s hlubší teoretickou reflexí českého biblického jazyka. Jeho dosavadní poloha nejvyššího prestižního stylu, jak byla zděděna ze středověku (kdy biblický text představoval první normu vyššího jazykového stylu jako takového), se po určité diskusi⁸ upevňuje a usazuje tak, že se zvláště díky monumentální Bibli kralické stává pevnou součástí české biblické překladatelské tradice. Přímé odkazy českých barokních spisovatelů, překladatelů a gramatiků na vysoký styl *svatopísemský* jsou dokladem, že pěstovaná řeč bible byla pro ně reálnou „jazykovou autoritou, kánonem a vzorem v oblasti volby slova i tvaru“.⁹

POSTAVENÍ JAZYKA ČESKÉ BIBLÉ V 19. STOLETÍ

Přelom 18. a 19. století přinesl českému prostředí nové kulturní impulzy spojené s idejemi obnoveného etnického a jazykového sebevědomí a s tím související novou literární tvorbou. Český jazyk je zkoušen na

⁸ Náměšťská mluvnice Optátova, Gzelova a Filomatesova chce jít více vstříc lidové řeči v zájmu srozumitelnosti a sdělnosti, v souladu s lutherským proudem reformace; mladší Jan Blahoslav, který byl „představitelem jednak vrcholného humanistického vzdělání, jednak kultury Jednoty bratrské, která tíhla k tradičnosti“, ve své rukopisné gramatice naopak uznává a prosazuje normu, „ustálenou již starším písemnictvím“. KYAS, Vladimír. *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 178.

⁹ VINTR, Josef. České biblické slovo jako vývojový faktor stylové stratifikace národního jazyka – od Jagičových glos 12. století po moderní ekumenický překlad. In *Pocita 650. výročí založení Univerzity Karlovy v Praze. Sborník příspěvků přednesených zahraničními bohemisty na mezinárodním sympoziu v Praze 20. – 26. srpna 1998*. Praha: Univerzita Karlova, 1998, s. 225. Ve věci *svatopísemského stylu* VINTR odkazuje na Jana A. Komenského, Jiřího Konstance a Daniela Nitsche.

prubířském kameni nových žánrů, rozvíjí se překladová literatura, obohacuje se lexikum, spisovný jazyk se přibližuje živému úzu. Tyto impulzy během 19. století přivedou češtinu na úroveň velkých evropských jazyků – jejím uzpůsobením k použití ve všech funkcích uplatňovaných v moderní společnosti, tedy rozvinutím všech hlavních funkčních stylů. Styl bible zůstal v podstatě stranou tohoto dění: v katolických biblických překladech 19. století (protestantská strana užívá stále edici staré reformační Bible kralické) se dá zaznamenat jen poměrně velmi malý pohyb v modernizaci jazykových prostředků a úzká návaznost na tradici kralicko-svatováclavskou je zřejmá na první pohled. Biblický text tedy jen docela slabě reaguje na nové „vnější“ podněty a nedotýká se téměř bouřlivého vývoje v jazyce, jehož výsledkem bylo vytvoření jiné představy o podobě prestižního kódu a jeho stylistickém strukturování. Hlavní příčinou této zvláštní oddělenosti, „nedotknutelné osamocnosti“¹⁰ české bible na konci 19. století, byl v podstatě opět sakrální charakter textu Písma. Filologie klasická i česká byly ve vysoké míře „sekularizované“ – a jejich hlavní pozornost se prostě zaměřovala na jiná témata, než byla bible,¹¹ která tak zůstala předmětem zájmu téměř jen teologů, a ti zase byli většinou vzdáleni oborům filologickým.

MODERNÍ ČESKÝ BIBLICKÝ PŘEKLAD A ČESKÁ BIBLICKÁ PŘEKLADOVÁ TRADICE V NOVÉ DOBĚ

Na počátku 20. století si nicméně někteří čeští biblisté palčivě uvědomují, že mezi používanými biblemi¹² a běžným jazykovým územ včetně

¹⁰ Srov. BARTOŇ, Josef. Proměny českého biblického stylu a extrémní polohy moderních překladů Písma. In HANUŠ, Jiří (ed.). *Boží slovo a slovo lidské. Čtení, překlad a výklad posvátných textů v křesťanství, židovství a islámu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, s. s. 209–229, zde 218.

¹¹ Klasická filologie se už od svého usazení na univerzitách v 18. století soustředila na pohanskou antiku, bohemistika po Dobrovském především na živý český jazyk a postupně se tvořící novou literaturu a také v diachronním studiu češtiny stála česká bible dlouho v ústraní.

¹² U nekatolíků to byla stále Kralická, ve většinové katolické církvi byla nejrozšířenější tzv. Bible svatojanská ve dvousvazkovém vydání z let 1888/1889.

již usazeného vysokého stylu „světských“ textů zeje neúnosně hluboká propast a že „nedotknutelná osamocenost“ se stala nepříjemnou izolací. Tehdy dochází k přelomovému momentu zrodu *moderního českého biblického překladu*,¹³ kdy se noví překladatelé bible programově distancují od dávného diskurzu. Mínění odpovídající kdysi realitě (zakotvené v době vzniku a autoritativního působení Bible kralické a Svatovávřské), že jazyk biblické tradice představuje v estetickém smyslu stylistický vrchol, bere definitivně za své. Noví překladatelé si uvědomují, že starý biblický styl v nové situaci nejen naprosto nemůže obstát v roli obecné jazykové normy, ale že naopak stojí kdesi na okraji a je zatížen velkým množstvím elementů, pokud jde o jazykový systém i jednotlivé překladové volby, které na čtenáře působí zcela archaicky (např. „český subjunktiv“ napodobující latinu: SvJ¹⁴ Lk 21,5 *pravili o chrámu, žeby kamením dobrým a dary ozdoben byl*) nebo mohou být příčinou nepochopení (např. v lexiku SvJ Lk 3,7 *plemeno ještěřčí* nebo v syntaxi SvJ Sk 12,16 *Ale Petr trval tluka*) či absurdní komičnosti (v lexiku SvJ Lk 1,38 *Aj děvka Páně*). Katolický překladatel Starého zákona Jan Hejčl¹⁵ proklamuje nezbytnost modernizace jazyka („jeť dosavadní překlad – při nejmenším – zastaralý“) a potřebu oprostit se od překladu příliš doslovného, tj. od představy věrnosti „křečovitě lpějící na literě“, zvláště od mechanických nápodob syntaktických a frazeologických schémat předlohy („buďtež proto též všechny hebraismy, grecismy i latinismy z překladu pečlivě vymýtny!“).¹⁶ Evangelík František Žilka, tvůrce nejvýznamnějšího moderního českého Nového zákona před vznikem ekumenického překladu,¹⁷ vymezuje svou práci vůči staré tradici v novozákonním překladu kralickým, resp. Blahoslavově tak, že je nutno dbát

¹³ Prvním novátorským počinem byl Nový zákon Jana L. Sýkory 1909/1914. Ke zrodu moderního českého biblického překladu a k jednotlivým překladatelským počínům po r. 1900 viz BARTOŇ, Josef. Století moderního českého biblického překladu (1909–2009). *Listy filologické* 2010, roč. 133, č. 1–2, s. 53–77.

¹⁴ SvJ = tzv. Svatojanská bible (1888/1889).

¹⁵ Jeho Starý zákon vyšel ve spojení s přepracovaným Novým zákonem Jana L. Sýkory v kompletní katolické Bibli české (1917–1925), tzv. Bibli Podlahové (podle hlavního redaktora, biskupa Antonína Podlahy).

¹⁶ HEJČL, Jan. Nový překlad Starého zákona do češtiny. *Hlídky* 1913, roč. 30, č. 1, s. 1–4.

¹⁷ Jeho Nový zákon vyšel poprvé r. 1933.

vlastních zákonitostí současného českého jazyka, nikoli už modelovat český text podle biblických jazyků či latiny, jak se to dělo ve staré době: „Blahoslav tedy byl ovlivňován dvojím vzorem: vzorem slohově pohebrejšťené řečtiny novozákonního originálu a vzorem literární latiny, v které byl zvyklý jako učenec mysliti a psáti [...] my už neumíme tolik latinsky, abychom mimovolně podléhali slohovým zákonům latiny. Překladatel ovšem myslí dosud, že musí zachovávat sloh originálu věrně, až otrocky. Ale já tvrdím, že chce-li vystihnouti spád cizí řeči otrocky, zpronevěruje se duchu své mateřštiny a hřeší proti zákonům češtiny. Při překladu přece nejde o slovíčka a charakteristické obraty, nýbrž o ducha originálu a o jeho smysl.“¹⁸

Když Žilka představuje stylistické východisko – vlastně jazykový klíč¹⁹ – svého překladu, neuvažuje už o nějakém specificky tříbeném „svatopísemském stylu“, ale chce Nový zákon tlumočit prostě „mluvou dnešního vzdělaného Čecha“, konkrétně „kultivovanou, pečlivou češtinou vědy a filosofie“.²⁰ Stručně shrnuto: „»slavnostnost« kralického překladu, o které se tolik mluvilo a která se tolik chválí jako přednost pro užívání hlavně bohoslužebné, je konec konců vlastně jen latinisující archaičnost“²¹ a nějaký nádech vznešenosti v biblickém překladovém textu je podle Žilkova názoru nevhodný, neadekvátní.

Čeští bibliční překladatelé tohoto nového období tedy již neargumentují estetickou stránkou v tom smyslu, že by se snad mělo apriorně užívat „vysokých“ jazykových prostředků proto, že jde o text Písma svatého, nechtějí v překladu pěstovat zvláštní jazyk, který se „dotýká přesazného“. Naopak jejich pohled je především funkční, tj. žádoucí je pro ně modernost jazyka a čtenářská srozumitelnost výsledného textu,

¹⁸ ŽILKA, František. Nový zákon v novém překladě. In HUMLOVÁ, Hana (ed.). *Bible a český národ*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1935, s. 151–152.

¹⁹ Stanovení *překladatelského klíče* znamená nalezení autora v domácí literatuře, jehož styl je funkčně blízký vyjadřování originálního díla, a je tedy možno se jím v tlumočení inspirovat. Pojem uvedl do české teorie překladu začátkem čtyřicátých let Bohumil Mathesius. K vymezení pojmu: MATHESIUS, Bohumil. O překládání *Rozrušené země*. In MORAVEC, Jaroslav (ed.). *Kniha o překládání*. Praha: Nakladatelství Československo-sovětského institutu 1953, s. 111.

²⁰ ŽILKA, František. O nový překlad Nového zákona. Prof. dru Emilu Smetánkovi k jeho 60. narozeninám. *Naše řeč* 1935, roč. 19, č. 6–7, s. 368.

²¹ ŽILKA, O nový překlad Nového zákona, s. 367.

a poměrně záhy se artikuluje dokonce i snaha „zprostředkovat čtenáři tytéž dojmy, jež měli nejstarší čtenáři z původního jazyka“. ²² Od začátku 20. století postupně vzniká celá řada nových tlumočení ²³ a už v prvních z nich je zjevné, že skutečně došlo – alespoň v drtivě většinovém „hlavním proudu“ ²⁴ – k výraznému odklonu od „starého biblického stylu“ prakticky ve všech jazykových plánech. ²⁵ V rámci nových počínů se pak dá hned od počátku zaznamenat fenomén vzájemného ovlivňování a zjevných návazností ²⁶ – a v tomto ohledu můžeme tedy i v nové době mluvit o silné české biblické překladové tradici. Odklon od předchozí překladatelské práce nebyl pochopitelně absolutní, a tak se dá v různé míře (až do dnešní doby) zaznamenat také určitá kontinuita s texty překladů

²² Žilkova předmluva k překladu Nového zákona (poprvé 1933); autor si pomáhá slovy biblisty Carla Weizsäckera, jež cituje z předmluvy k pátému vydání jeho průkopnického novozákonního překladu do němčiny (*Das Neue Testament in der Übersetzung von Carl Weizsäcker*. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1892). Tato maxima vlastně předjímá základní východisko pozdější metody *dynamického ekvivalentu* (později označované jako metoda *funkčního ekvivalentu*), kterou později rozpracoval a v rámci Spojených biblických společností v 60. letech široce popularizoval biblista a světově významný translatolog Eugene A. Nida.

²³ Za posledních sto let byl kompletní Nový zákon do češtiny přeložen šestnáctkrát a Starý zákon desetkrát, nemluvě o množství překladů dílčích.

²⁴ Existují výjimky, např. překlad Pentateuchu rabínů Isidora Hirsche a Gustava Síchera (1932–1950) ve vysoké míře tíhne ke „starému biblickému stylu“.

²⁵ Např. je opuštěn latinizující subjunktiv, viz výše příklad SvJ Lk 21,5, mizí latinizující perfektní typu „učiněn jest“ ve prospěch formy „byl učiněn“, je omezeno plusquamperfektní a přechodníky, rozbíjejí se komplikované souvětí, konstrukce, modernizuje se lexikum a frazeologie, odstraňují se nápadné konstrukce kalkující podle latinské/semitské/řecké předlohy typu „odpověděl řekl“ či „na vší tváři země“, modernizuje se „latinský“ slovosled. Seznam hlavních systémových změn s příklady viz BARTOŇ, Proměny českého biblického stylu, s. 218–220. Podrobně (pro novozákonní text) viz BARTOŇ, Josef. *Moderní český novozákonní překlad. Nové zákony dvacátého století před Českým ekumenickým překladem*. Praha: Česká biblická společnost, 2009, s. 57–64 a 130–140.

²⁶ Srov. zejména dvě katolické návazné řady Nových zákonů (starší Sýkora – Sýkora-Hejčl – Col a mladší Škrabal – Škrabal-Petrů – Petrů – Bogner), které ovšem komunikovaly i mezi sebou a čerpaly z evangelického překladu Žilkova (který sám čerpal z překladu Sýkorova). V novější době se vydatně čerpá především z překladu ekumenického (který se opět, ač není přepracováním nějakého jednoho konkrétního tlumočení, poměrně hojně v jednotlivostech inspiruje různými staršími překlady).

starého období, a přestože četnost příznakových prvků zděděných ze starého stylu se v obecnosti postupně stále snižuje, můžeme je zaznamenat i v překladech zcela nových, a to i těch, které jsou nejvíce vzdáleny hlavnímu proudu. ²⁷

FORMOVÁNÍ NOVÉHO BIBLICKÉHO STYLU A ZÁSADNÍ ROLE ČESKÉHO EKUMENICKÉHO PŘEKladU

Není možno zde sledovat konkrétní proměny jazyka v jednotlivých moderních biblických tlumočeních, v každém případě se však dá konstatovat, že nosným trendem byla až do padesátých let 20. století dost jednoznačně postupná modernizace a zcivilňování užívaných jazykových prostředků. ²⁸ Od šedesátých let vzniká a je postupně publikován Český ekumenický překlad (ČEP), který pak jako celek bible v jednom svazku poprvé vychází r. 1979, v rozsahu katolického kánonu, tj. včetně deuterokanonických knih potom r. 1987. Toto tlumočení je z více důvodů nejvýznamnějším počinem české biblické překladatelské práce nové doby: je prvním českým překladem ekumenickým (ač zpočátku vzešel z prostředí evangelického), je dílem kolektivním (navíc starozákonní a novozákonní tým pracovaly víceméně samostatně, ale koordinovaně), dílem, jež mělo velmi dobré odborné zázemí teologické (členy týmů byli význační biblisté různých konfesí) a na němž intenzivně spolupracovalo také několik bohemistů. ČEP v nekatolických církvích

²⁷ Např. i u extrémně volného tlumočení Nového zákona Slovo na cestu (poprvé r. 1989), místy překračujícího meze parafráze, nebo u bible Svědků Jehovových Překlad nového světa (celá bible poprvé v samizdatu 1982–1987), jejíž hlavní předloha byla anglická, lze vystopovat vlivy nejen předchozích překladů 20. století, ale dokonce i Bible kralické.

²⁸ Srov. analytické pasáže k charakteristikám šesti moderních překladů Nového zákona (Sýkora, Sýkora-Hejčl, Col, Žilka, Škrabal, Škrabal-Petrů) ve výše zmíněné knize BARTOŇ, *Moderní český novozákonní překlad. Nové zákony dvacátého století před Českým ekumenickým překladem*. Otázka případné větší doslovnosti či volnosti překladu zde nehraje zásadní roli, např. Škrabalův Nový zákon se snaží být více doslovný, ale jazykové prostředky volí co nejsoučasnější.

definitivně nahradil starou Bibli kralickou, v katolické církvi se sice nestává textem liturgickým,²⁹ ale je i mezi katolíky překladem naprosto nejčtenějším. Čte se nejen ve všech církvích, ale i v prostředí sekulárním: ČEP je text, který se obvykle používá i pro citování v odborné literatuře různých oborů. Tento počin vnesl do české biblické překladové tradice nové doby zajímavý impuls, zejména díky své novozákonní části, která byla vypracována výrazně inovativně ve smyslu poněkud větší volnosti – starozákonní skupina inklinovala k větší doslovnosti a ke snaze o konkordantnost u řady pojmů – a se snahou³⁰ „zvoleným jazykovým výrazem vyvolat v dnešním člověku obdobný dojem, jakým působil originál na člověka soudobého“.³¹ Autoři z novozákonní skupiny se pak v zájmu této maximy rozhodli při tlumočení míst, jež „zněla již v době svého zapsání starobyle či slavnostně“ (např. závěrečných požehnání listů apoštola Pavla či citátů Starého zákona, ale i řečí Ježíšových nebo pasáží napodobujících dikci žalmů či prorockých výroků), navázat „zejména na řeč Kralické bible“.³² Ve skutečnosti v těchto případech zpravidla použili ne přímo znění starobylé Kralické bible, nýbrž spíše stylizované dikce, mnohdy přímo navazující na starší tlumočení doby moderní, tj. na ty moderní překlady z doby po r. 1900, které ještě zachovaly více elementů společných s biblickými překlady staré doby. Tak jako tak vznikla zajímavá kontrastní situace, kdy v jednom textu vedle sebe koexistují prvky dvojí „normy“: Nový zákon ČEP na jednu stranu obecně modernizuje jazyk ještě poněkud víc než překlady předchozí,³³ na stranu druhou využívá v množství pasáží a textových typů vyšší koncentrace starších, „tradičních“ prvků (hlavně mnoha jednotlivých elementů lexikálních a frazeologických, někdy i příznakového inverzního slovosledu, slovesné formy „jest“ atd.). Ať už budeme tento experiment

hodnotit jako adekvátní či jako méně zdařilý, je zřejmé, že jím ČEP – při své vysoké autoritě – přispěl k celkovému „zbrzdění“ do té doby poměrně rychlé, dost jednosměrně modernizační a zcivilňující jazykové tendence v českém biblickém překládání. Znovu doširoka otevřel prostor elementům, kterých se už v předchozích desetiletích překladatelé zbavovali, protože je začínali pociťovat v porovnání s ostatní českou slovesností jako příliš příznakové. ČEP měl (a patrně dál bude mít) vliv na překladatelské pokusy mladší, protože se stal v moderní české biblické překladové tradici nejvýznamnějším činitelem. Následující ukázka jednak ilustruje obecnou sevřenost biblické překladové tradice i v nejnovější době,³⁴ jednak podtrhuje fakt, že ve všech čtyřech vybraných tlumočeních (ČEP, Bognerův Nový zákon, Jeruzalémská bible, Bible 21. století)³⁵ se celkem hojně objevují typické příznakové prvky (vysázené stojaté), a to buď obecně knižní, až s nádechem archaičnosti, nebo v užším smyslu specificky „biblické“, tj. takové, na které bychom dnes jinde než v biblickém textu nenarazili, přičemž v ČEP je jejich koncentrace nejvyšší (v souladu s výše artikulovaným záměrem překladatelů – jde totiž o Ježíšovu promluvu):

Mt 23,38–39

ἴ. ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. λέγω γὰρ ὑμῖν, οὐ μὴ με ἴδητε ἀπ' ἄρτι ἕως ἄν εἴπητε· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου.³⁶

ČEP „Hle, váš dům se vám ponechává pustý. Nebot' vám pravím, že mě neuzříte od nynějška až do chvíle, kdy řeknete: Požehnaný, který přichází ve jménu Hospodinově.“

²⁹ Tuto roli zaujalo v sedmdesátých letech tlumočení katolického biblisty Václava Bognera.

³⁰ V intencích metody dynamické/funkční ekvivalence Eugena A. Nidy a koneckonců i v linii domácí tradice Žilkovy. Srov. výše pozn. 22.

³¹ Srov. autorskou anotaci k evangeliáři ČEP z r. 1973.

³² Srov. autorskou anotaci k evangeliáři ČEP z r. 1973 a anotaci k apoštoláři ČEP z r. 1978.

³³ Např. Antonín Měšťan má dokonce za to, že „Starý zákon je přeložen archaičtěji, Nový zákon se čte jako málem současná próza či poezie“. (MĚŠŤAN, Antonín. Potíže s biblí. *Lidové noviny*. 21. 6. 1997.)

³⁴ Od ČEP do současnosti, přičemž Bognerův Nový zákon, tj. katolický liturgický překlad, představuje také specifickou návaznost na linii starší. Bogner je v podstatě přepracováním tlumočení Ondřeje M. Petrů z šedesátých let a stojí na konci návazné řady Škrabal – Škrabal-Petrů – Petrů – Bogner.

³⁵ Značky: ČEP = vydání ČEP z r. 1979; BOG = Bognerův Nový zákon (tj. překlad katolických liturgických knih) v jednosvazkovém vydání z r. 1989; JB = Jeruzalémská bible ve vydání z r. 2009; B 21 = Bible 21. století ve vydání z r. 2009.

³⁶ Řecké znění uvádím (zde i v dalších ukázkách) podle edice *Novum testamentum Graece*. Post Eberhard NESTLE et Erwin NESTLE communiter ediderunt Kurt ALAND, Matthew BLACK, Carlo M. MARTINI, Bruce M. METZGER, Allen WIKGREN. Stuttgart: Deutsche Bibelstiftung, ²⁶1979.

BOG „Proto váš dům zůstane opuštěný. Neboť vám říkám: Neuvidíte mě od nynějška, dokud neřeknete: ‚Požehnaný, který přichází ve jménu Páně!‘“

JB „Hle, váš dům vám bude ponechán pustý. Říkám vám totiž, od této chvíle mě neuvidíte, dokud neřeknete: ‚Požehnaný, jenž přichází ve jménu Páně!‘“

B 21 „Hle, váš dům vám teď zůstane pustý. Říkám vám, že od této chvíle mě neuvidíte, dokud neřeknete: ‚Požehnaný, jenž přichází v Hospodino-
vě jménu!‘“

I takto krátká ukázka dává tušit – už na první pohled zejména skutečností, že zmíněné typické příznakové prvky se v různých verzích navzájem mnohdy kryjí, přestože překlady se přes jednoduchost textu jinak mezi sebou liší v řadě stylově neutrálních voleb – že také v nejnovější době je třeba počítat s existencí nějakého vymezeného stylu biblických překladů. Podle mého názoru je vhodné označovat jej jako „nový biblický styl“ – pro jasné odlišení od biblického stylu staré doby (tj. období do konce 19. století). Jak bylo naznačeno, jeho formování probíhalo od začátku 20. století a je zřejmé, že právě vlivný ČEP výrazně přispěl k upevňování jeho charakteru, a to zvláště zmíněným specifickým stylistickým experimentem ve své novozákonní části. ČEP tak navrátil do zorného pole českého biblického překládání větší prostor pro specifika jazyka „v dotyku transcendence“, a to nikoli přímo (v názorové linii staré doby, že biblická čeština by „sama ze sebe“ jako vysoce prestižní kód měla vyznívat *slavnostně*), ale oklikou, skrze zvláštním způsobem realizovaný pokus o rekonstrukci předpokládaného prožívání textu u dávných primárních recipientů ve smyslu předpokladu, že některé novozákonní pasáže byly už *ve starověku* *pociťovány jako slavnostní*.

HODNOTÍCÍ POHLEDY NA UTVÁŘENÍ NOVÉHO BIBLICKÉHO STYLU: VAŠICA, VINTR, KURZOVÁ

Během doby, kdy se *nový biblický styl* formoval, se objevily hlasy, jež tento proces poněkud reflektovaly a hodnotily, i když se tak v odborných

médiích dělo zcela ojediněle a spíše útržkovitě.³⁷ Zastavme se u publikovaných názorů tří renomovaných českých filologů, které se naší problematiky odborně dotkly.

Josef Vašica

Významný slavista, literární historik a teolog Josef Vašica ve svém článku z r. 1940³⁸ otvírá přímo téma českého biblického stylu, a to s cílem zejména reagovat na nedávný přelom v české biblické překladatelské práci (srov. výše), konkrétně na vydání katolické Podlahovy bible (1917–1925; překlad Hejčlův a Sýkorův) a Nového zákona evangelíka Františka Žilky. Ve stati se stručně předkládají dějiny české bible, je zdůrazněna silná návaznost překladů ve staleté tradici: „[...] možno říci, že až na sám počátek 20. věku se udržoval starý tradiční text biblický z konce 15. století, ovšem s příslušnými opravami a změnami, ale kdo si dal práci, mohl snadno zjistit v bibli svatojanské doslovnou shodu celých odstavců, zvláště ve Starém zákoně, s nejstaršími tisky z r. 1488 a 1506.“³⁹ Oceňuje se tradiční „větná rytmička a hudebnost“, jež „byla vázána též na pořad slov“ – a při té příležitosti jsou proneseny kritické zmínky o překladu Františka Žilky: Žilkovo znění *Náš otče, jenž jsi v nebesích* je pro Vašicu „sotva víc než schválnost“, podobně Vašica kriticky nahlíží Žilkův překlad Mt 5,7 *Blažení milosrdní, neboť oni zakusí milosrdenství* proti „tradičnímu“, tj. svatojanskému *Blahoslavení milosrdní, neboť oni milosrdenství*

³⁷ Tak jako se dá celkově zaznamenat jen velmi malý zájem českých badatelů o moderní český biblický překlad vůbec (hlubších studií zabývajících se jednotlivými překladatelskými počiny období po r. 1900 je k dispozici stále velmi málo; např. šest nových novozákonních překladů publikovaných v řadě vydání v letech 1909–1955 bylo reflektováno dohromady pouhými sedmi rozsáhlejšími recenzními články, srov. BARTOŇ, *Moderní český novozákonní překlad*, s. 204), je proces utváření nového stylu českých biblí odborně sledován zcela okrajově. Stranou již ponecháváme samé překladatele a jejich spolupracovníky, jejichž (ostatně i tak nečetné) autoreferáty mají zpravidla za cíl jakési vysvětlení či určitou apologii pracovní metody konkrétního tlumočení (srov. výše v této stati).

³⁸ VAŠICA, Josef. Český biblický stil. *Akord* 1940–1941, roč. 8, č. 1, s. 12–15.

³⁹ Tj. s inkunabulní Biblí pražskou (1488) a s Biblí benátskou (1506).

dojdou⁴⁰ a tlumočení 1 Kor 13,1 *jsem jako řinčící kov a hřmotící zvon proti bych jako měď zvučící anebo zvonec znějící*. Autor článku uznává, že tvůrci Svatojanské bible (1888/1889) „šli ve svém textovém konservatismu příliš daleko a ponechali některé výrazy nebo vazby již zastaralé a nemožné v živém jazyce“, nicméně má za to, že „obežřetnými korekturami možno však tento starobylý text opět sblížit s nynějším usem jazykovým a není ho třeba házet přes palubu“. Zaštituje se i citací výroku filologa-stylisty Karla Erbana,⁴¹ že právě ve Svatojanské bibli se „zachovává archaická velebnost a vznešenost biblické řeči“, a pléduje za to, aby budoucí překlad bible, který by byl určen k rozšíření „v širších vrstvách lidových“, zůstal na této „tradiční základně“, s tím, že nová katolická bible Jana Hejčla a Jana L. Sýkory „se od ní vědomě a velmi pronikavě vzdálila“. Vašica dává najevo přání, aby český biblický text byl v budoucnu „opět navrácený, pokud je to možno, ku podobě staletého odkazu předků“.

Josef Vintr

O půlstoletí později se k tématu novodobého stylu české bible dílčím způsobem (pouze ve vztahu k textu ČEP a se zúžením na rozbor Matoušova evangelia, přičemž porovnání je v konkrétnostech prováděno se starými biblemi Kralickou a Svatováclavskou a jedním překladem, který je s ekumenickým tlumočením současný: Novým zákonem Ondřeje M. Petru) vyslovuje vídeňský slavista a bohemista (zejména vynikající odborník na starší dějiny české bible) Josef Vintr. Jádrem jeho pohledu je možno vyčíst zejména ze dvou článků z devadesátých let, z nichž první (1994)⁴² je vlastně podrobnou recenzní studií soustředěnou na

překladovou a stylistickou stránku ČEP, druhý (1998)⁴³ se v několika sondách (stručně, ale pronikavým způsobem) noří do dějin vývoje stylu české bible ve starší době a v závěrečné sondě ve stručnosti opět hodnotí tlumočení ČEP.

Vintrovi se v obou studiích výsledný text ČEP jeví jako stylisticky dosti problémový, zejména v těchto okruzích:⁴⁴ „[...] některé relevantní prostředky stylové výstavby – rétorické figury originálu – se vytratily a text tím byl ochuzen a zevšedněn“; v ČEP vedle sebe často stojí „prostředky nižšího a vyššího stylu“ a tato „stylová nesourodost je vystupňována zaváděním výraziva kralického textu“; často oproti originálu i starší české tradici chybí konektory, což „ruší souvislý proud textu“; někdy jsou změněna konkrétní „staletou tradicí zakotvená místa“. Vintr např. předkládá Mt 14,24 v řadě verzí od znění středověké Bible olomoucké *lodička* [...] *metáše se vlnami* až po Svatováclavské *zmítala se vlnami*, potom moderní, ale návazné řešení Ondřeje M. Petru *vlny jí zmítaly*, a zcela odlišnou volbu ČEP *vlny ji zmáhaly*. V závěru novějšího článku (1998) je s jasnou výčitkou položena otázka, zda „je styl české ekumenické bible v dnešní jazykové situaci stylem prestižním, jak tomu bylo po staletí“. Vintr přirovnává *biblické slovo* k organismu, který „je v dějinách kulturní češtiny po věky nosnou větví, ne-li kmenem národního jazyka“, a varuje, že „necitlivé zásahy překladatelů [...] mohou způsobit rány na živém výrazivu zakotveném v hlubinách času“.⁴⁵ Ve starším, delším článku (1994) autor dokonce (patrně v kontextu nedávného odstranění komunistického režimu) vyslovil tezi, že čeština ČEP „je místy poplatná světsky všednímu včerejšku jak snahou o blízkost jazyku lidu, tak i snahou o dotvoření patiny“, přičemž „tento dobou podmíněný stylový protiklad vzdálil ekumenický text jeho nadčasové funkci, a vzdaluje jej i dnešku“, a vyjádřil odvážné mínění, že „právě nová čeština má v novém kontextu obnovování tradičních hodnot víc než kdy jindy zapotřebí tradiční prestižní funkci jazyka bible“. Je tedy vidět, že Josef Vintr měl ještě v devadesátých letech – podobně jako více než padesát let před ním Josef Vašica – tendenci přisuzovat české bibli aspoň v přání

⁴⁰ Přesné znění svatojanské (1888): „Blahoslavení milosrdní: nebo oni milosrdenství dojdou.“

⁴¹ Jde o článek ERBAN, Karel. O rytmické úloze polysyndeta. *Naše řeč* 1940, roč. 24, č. 5–6, s. 161–164. Erban uvedenými slovy (v poznámce pod čarou) zdůvodňuje fakt, že ve své stati uvádí biblické citáty právě ve znění Svatojanské bible.

⁴² VINTR, Josef. Stylistické poznámky k českému ekumenickému překladu evangelii. In PAVLINCOVÁ, Helena – PAPOUŠEK, Dalibor (ed.). *Česká bible v dějinách evropské kultury*. Brno: Česká společnost pro studium náboženství, 1994, s. 17–24.

⁴³ VINTR, České biblické slovo, s. 215–227.

⁴⁴ Tamtéž, s. 225–226. Podobně jsou vymezeny problematické okruhy v článku z r. 1994, v němž také autor vše dokládá mnohem větším množstvím ukázek.

⁴⁵ Tamtéž, s. 226.

možnost obnovit její dávné výsostně prestižní postavení a určitou normativnost.

Helena Kurzová

Českému ekumenickému překladu a právě především jeho stylu zasvětila před nedávnem (2006) svou recenzní studii další renomovaná odbornice, klasická filoložka a obecná lingvistka Helena Kurzová.⁴⁶ Ze svých rozborů a porovnání zejména v novozákonních textech (porovnání je vedeno s Kralickou biblí a podle potřeby s řeckým, případně latinským textem) dochází autorka k podobně rezervovanému až odmítavému postoji jako Josef Vintr. Ve všech třech hlavních okruzích, do nichž rozdělila svou analýzu a výklad („výstavba textu, sémantika gramatických forem, lexikon a frazeologie“), který vybavila množstvím příkladů, shledává Kurzová četné deficity ČEP, což ji nakonec vede k přímočaře kritickému závěru, že totiž „nelze [...] vidět v ekumenickém překladu, pokud jde o jazykový výraz, směrodatný vzor“. Není možno věnovat se zde prezentaci a interpretaci všech autorčiných náhledů (ne všechny se ostatně týkají stylu), případně diskusi nebo i polemice s nimi,⁴⁷ omezíme se tedy jen na některé její důležité teze. Autorka má za to, že u ČEP „budí radikální skoncování s pietním vztahem k jazyku bible rozpaký“. Vyčítá překladu zejména „radikální přerušování dosavadní tradice, posun ke kolokviálnosti“, hlavně v souvislosti s lexikem (např. *ve tmě* místo *v temnotě*), tendenci přiblížit se „co nejvíce modernímu jazyku“, ačkoliv čtenář či posluchač bible „očekává, že se náboženský jazyk bude od běžného úzu odlišovat“. Byla by tedy podle autorčina názoru přiměřená „jistá archaičnost a vznešenost, byť je třeba dána více překladatelskou tradicí než vlastním originálem“.

⁴⁶ KURZOVÁ, Helena. Biblický jazyk v ekumenickém překladu. In HOSKOVEC, Tomáš – ŠEFČÍK, Ondřej – SOVA, Radim (ed.). *Teorie a empirie. Bichla pro Krčmovó*. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 91–101.

⁴⁷ Diskusi s některými názory Kurzové (i Josefa Vintra) na ČEP předkládám ve své knize *Pět českých novozákonních překladů. Nové zákony od Českého ekumenického překladu do roku 1989*. Praha: Česká biblická společnost, 2013, s. 110–118. Její nejrozsáhlejší kapitola (s. 58–143) je věnována právě ekumenickému textu.

FENOMÉN NOVÉHO BIBLICKÉHO STYLU A JEHO VYMEZENÍ

U všech tří autorů zaznamenáváme ohlížení do dob starého biblického stylu a přání nějak restituovat jeho podobu a prestižní postavení. Vašica je koneckonců současníkem přelomových dějů v českém biblickém překládání a je ještě přesvědčen, že je možné navrátit zpět to, co se ve skutečnosti později projevilo jako určující a nezvratný vývojový trend zásadní modernizace a zcivilnění jazyka české bible. Postoj Josefa Vintra a Heleny Kurzové z doby o padesát či šedesát let pozdější je vlastně velmi podobný Vašicovu – tkví v něm ale zásadnější metodologický problém: ve svých článcích přes mnoho zajímavých postřehů a pečlivou analytickou práci nezohledňují skutečnost, že ČEP není oním zlomovým překladem, který přetrhává kontinuum staré tradice, že ČEP přes svůj zajímavý specifický přínos a samozřejmý velký vliv na překlady budoucí je ve skutečnosti součástí silného proudu již vytvořené a desítky let existující *nové české biblické překladové tradice*. Před zahájením prací na ČEP vzniklo v lůně českého prostředí již šest celých moderních překladů⁴⁸ novozákonních a tři starozákonních, a Vintr ani Kurzová podobu a vývoj jejich stylu ve svých komparacích prakticky neberou v úvahu. Právě proto, že porovnávají ČEP přímo s reprezentanty starého biblického stylu (Kralická, Svatováclavská), si nepovšimli, že na přelomu tisíciletí, kdy píší své stati, je tu k dispozici už do značné míry konstituovaný *nový biblický styl*, o němž jsem se už letmo zmínil výše. Označení „nový biblický styl“ jsem poprvé použil ve své stati z r. 2012,⁴⁹ byť ještě s jistou rezervovaností, dnes už na základě dalších podrobnějších analýz, zvláště jazyka novozákonního tlumočení ČEP a jeho porovnávání s překlady o něco staršími a novějšími, považuji tento fenomén za relativně pevně uchopitelnou realitu. Dá se v obecnosti konturovat následujícími charakteristikami:⁵⁰

⁴⁸ V některých případech je možno mluvit dokonce o *překladových typech* – některá tlumočení totiž prodělala ještě další, třeba i zásadní vývoj v pozdějších vydáních.

⁴⁹ Jde o statí BARTOŇ, Proměny českého biblického stylu a extrémní polohy moderních překladů Písma. Viz pozn. 10.

⁵⁰ Zdá se, že není třeba zatím provádět nějaké podstatné obsahové korekce vůči prvnímu pracovnímu vymezení (které jsem navrhl v článku Proměny českého

Nivelizovaný styl jako jazyková báze překladového textu

Text je vystaven v zásadě jazykově správně (tj. neobsahuje chyby proti gramatické normě), ale téměř zcela postrádá „barvu“, jemnější strukturovanost a nuancovanost, jeví se jako nivelizovaný, sterilní, šedý. Při bližším zaostření pozornosti je patrné, že jde o text překladový, někdy se v něm vyskytují i jevy, které by se v původním českém textu považovaly za neumělost, neobratnost. Takový „překladatelský styl“ se běžně vyskytuje ve školních překladech z cizího jazyka a velmi často také v publikovaných (i dnešních) tlumočeních z latiny, řečtiny a dalších starých jazyků.⁵¹ Česká bible zde zjevně do značné míry setrvává při archaickém způsobu překládání, běžném od starověku do 19. století, při němž tvůrce věnuje většinu péče základnímu porozumění s interpretací smyslu, zatímco poslední fáze překladatelského procesu (přestylizování, pečlivý výběr adekvátních stylových prostředků cílového jazyka) zůstává bez patřičné pozornosti.⁵² Příklady:⁵³

ČEP Sk 23,1 *Pavel upřel zrak na jejich shromáždění a řekl: „Bratři, až do dneška žijí se zcela dobrým svědomím před Bohem.“*

BOG 1 Kor 2,3 *Vystupoval jsem u vás se skleslou náladou...*

BOG Mk 7,28 *Ovšem, Pane, jenže i psi se živí pod stolem kousky po dětech.*

JB Sk 8,11 *Přikláněli se k němu tedy, poněvadž je už dlouhou dobu udržoval svým čarováním v úžasu.*

B 21 Mt 5,45 *On přece dává svému slunci vycházet na dobré lidi i na zlé [...]*

Užití elementů z knižní (někdy i archaické) vrstvy českého jazyka

Tyto prvky se uplatňují v různých jazykových plánech: nejčastěji v lexiku (např. knižní *činit, pravit, dobrořečit, pokolení, smilstvo, zástup* ve

biblického stylu..., s. 224–226); rozdílnosti ve formulacích a strukturaci neznamenají přehodnocení obsahu, který v podstatných rysech zůstává shodný.

⁵¹ Srov. množství překladů z antických jazyků do češtiny v řadách Antická knihovna (Svoboda), Antická próza (Odeon) aj.

⁵² Srov. LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Praha: Ivo Železný, 1998, s. 137–153 (styl „překladatelský“) a s. 53–68 (tři fáze překladatelovy práce).

⁵³ Příklady jsou opět ze čtyř moderních novozákonních překladů (ČEP, Bognerův Nový zákon, Jeruzalémská bible, Bible 21. století); k edicím viz výše pozn. 35.

významu *dat*; archaické výrazy *obmýt, vzkládání, ovčinec, vějačka*) a frazeologii (např. ČEP = BOG Mk 15,37 *vydal mocný hlas*; B 21 Mt 27,51 *se[...] opona roztrhla vedví*), méně v syntaxi (B 21 Lk 1,79 *aby se ukázal bydlícím v temnotě*) a slovosledu (např. *církev Boží, anděl Páně*; JB L 21,35 *na celém povrchu zemském*), výjimečně v morfologii (např.: JB Lk 1,68 *Veleben budiž Pán*; BOG Lk 1,68 *Pochválen buď Hospodin*; ČEP Jan 1,3 *a bez něho nepovstalo nic, co jest*). Srov. též výše ukázkou Mt 23,38–39.

Užití elementů přímo kalkujících podle předlohy (řecko-semitské či latinské)

Tyto prvky se uplatňují v různých jazykových plánech. Jde vlastně o *biblisty* v úzkém slova smyslu, protože jsou geneticky zakotveny výlučně v biblickém textu (nikoli např. v obecně knižní či archaické vrstvě českého jazyka – srov. předchozí oddíl). Srov. též výše ukázkou Mt 23,38–39.

(1) Příklad biblistu lexikálně-frazeologického:

ř. καὶ ἅπαρ χειρ κυρίου ἦν μετ' αὐτοῦ

ČEP = B 21 Lk 1,66 *A ruka Hospodinova byla s ním.*

BOG Lk 1,66 *Vždyť ruka Páně byla s ním!*

JB Lk 1,66 *A opravdu, ruka Páně byla s ním.*

(2) Příklad biblistu syntaktického:

ř. καὶ ἡγαλλίασεν τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ θεῷ τῷ σωτῆρι μου

ČEP = BOG = B 21 Lk 1,47 [...] *a můj duch jása v Bohu, mém Spasiteli.*⁵⁴

JB Lk 1,47 [...] *a můj duch se chvěje radostí v Bohu, mém spasiteli.*

⁵⁴ Uvedené české řešení (*v Bohu*) ve všech čtyřech překladech je dobrým příkladem síly české překladové tradice i českého biblického stylu: česká předložka *v* se do Lk 1,47 dostala původně mechanickým převodem podle dřívější vulgátní předlohy (*in Deo*). Poté co překladaatelé začali pracovat s řeckým originálem (který má většinou čtení ἐπὶ), česká konstrukce s předložkou „v“ zde zůstala, protože specificky „biblický“ (semitský) přídatný význam této předložky (díky vysokému výskytu takových konstrukcí na mnoha místech v bibli) už byl v českém biblickém stylu po staletí běžný a zaužívaný.

⁵⁵ ČEP = BOG mají *spasiteli* (s malým s-).

Občasné užití prvků s příznakem kolokviality, někdy i v těsném sousedství prvků knižních nebo biblismů s výsledkem značného stylistického kontrastu

Prvky, které se dají považovat za hovorové až „lidové“ (např. formy slov *brzo, taky, znova*, apokopované tvary 1. pl. typu *nemůžem* či různá spíše hovorová frazeologická spojení), se do moderní české biblické tradice ve vyšší míře dostávají od novozákonního tlumočení Škrabal-Petrů (1951/1954/1955).⁵⁶ Míra afinity jednotlivých překladů k těmto elementům je různá. Příklady souběhu stylově kontrastních prostředků (užití prvků hovorovějších a knižnějších velmi blízko sebe):

ČEP Lk 10,39 [...] *ta si sedla k nohám Ježíšovým a poslouchala jeho slovo. Ale Marta měla plno práce, aby ho obsloužila.*

BOG Lk 14,17 *Když byl čas k hostině, poslal svého služebníka, aby vyřídil pozvaným: „Pojďte, už je připraveno!“ A najednou se začali všichni vymlouvat.*

JB Sk 8,26 *Seber se a běž v polední hodinu na cestu, která vede z Jeruzaléma dolů do Gazy [...]*

JB Lk 9,44 *Protože byli všichni udiveni vším tím, co konal, řekl svým učedníkům: „Vy si zapíšte za uši tahle slova: Syn člověka bude vydán do rukou lidem.“*

B 21 Jan 10,24 *Tam ho obstoupili Židé se slovy: „Jak dlouho nás budeš napínat?“*

B 21 Sk 3,8 *Pak s nimi vešel do chrámu, kde se procházel, poskakoval a chválil Boha.*

MOŽNOSTI BUDOUcí KULTIVACE NOVÉHO BIBLICKÉHO STYLU

Z uvedených čtyř okruhů jevů rámcově charakterizujících *nový biblický styl* jsou druhý a třetí v zásadě dědictvím starého biblického stylu (přímou inspirací nebo nepřímou nápodobou), první a čtvrtý okruh

jsou specifické pro nový styl a dá se říci, že jsou důsledkem rozbití kompaktnosti starého biblického stylu, k němuž došlo nutně v reakci na bouřlivý rozvoj českého jazyka a literatury během 19. století. Pozoruhodné je, že jde o jazykové prvky a schémata, které by v běžných „světských“ komunikátech, zvláště beletrii, byly považovány za velmi příznakové (knižní prvky a biblické kalky), resp. deficitní až nepříjemné („šedý“ překladový jazyk a souběhy extrémních stylistických kontrastů). V *novém biblickém stylu* však dnes všechny tyto elementy mohou celkem obstát tak, že se nad nimi běžný čtenář či posluchač vlastně téměř nepozastaví. Důvodem je patrně trvající síla české biblické překladové tradice, která v nové době po r. 1900 vytvořila silný a dosti sourodý proud mnoha překladatelských počínů. Významná je zejména skutečnost, že v bibli jde o jazyk „dotýkající se transcendence“, u nějž recipient, jak bylo naznačeno na počátku této stati, víceméně automaticky očekává anebo přinejmenším toleruje *nějaký* moment ozvláštnění, tajemna, divnosti či menší srozumitelnosti. Tento *nový biblický styl* se stále formuje a těžko říci, zda v budoucnu (po případných revizích překladů a nových tlumočeních) dojde k nějakému většímu upevnění a ustálení. Rozhodně se však zdá, že *nový biblický styl* je už teď realitou, a že tedy tlumočení bible v dohledné době ani beze zbytku nevplyne do proudu běžného překládání světské krásné literatury, ani v něm nedojde k nějakému radikálnějšímu posílení aspektů *archaičnosti a vznešenosti* ve smyslu zpětného přiblížení k biblickému stylu staré doby, jak o tom ve své studii uvažovala Helena Kurzová. Ty dvě charakteristiky, které znamenají určité dědictví starého biblického stylu, patrně budou alespoň v nějaké podobě a míře pro českou bibli stále typické a budou elementem poměrně stabilním. Změna by se podle mého mínění dala čekat ve dvou zbývajících specifických novostylových charakteristikách, které zdá se nejsou nijak pevně ukotvené a jsou spíše jen náhodnou výplní vakua po zmizelých strukturách někdejšího *svatopísemského stylu*. Je zde tedy jistá potence, že se postupně prosadí větší citlivost překladatelů bible k nuancovanějšímu jazyku (v protikladu ke zmíněné bezbarvé překladatelštině jakožto převládající „hlavní hmotě“ biblických tlumočení) a že by se překlady napříště mohly více vyhýbat kontrastům mezi stylově vzdálenými prvky. Takováto případná kultivace *nového biblického stylu* je ale patrně podmíněna dostatečně slyšitelnou poptávkou běžných čtenářů/posluchačů biblického textu a předpokladem jistého tlaku ze strany ostatní české překladové literatury (hlavně beletrie překládané z moder-

⁵⁶ Srov. BARTOŇ, *Moderní český novozákonní překlad*, s. 188–191.

ních jazyků). Vzhledem k tomu, že od počátku devadesátých let se u nás obecná dbalost o kvalitu překladových textů a patrně i čtenářské nároky na ně (znatelné je to zejména v beletrii) snížily a snižují, je otázkou, nakolik lze s takovým „vnějším“ působením na biblické překládání vůbec počítat.⁵⁷ A případný tlak ze strany samotných běžných konzumentů biblického textu (účastníků bohoslužeb, čtenářů Písma, církevních autorit, teologů) se asi sám od sebe neprobudí: možnost jejich kritického vidění je totiž podstatně eliminována právě respektem k „dotyku transcendence“, zamlžena ostychem před odlehlostí světa „hory Sinaj a káně Galilejské“. Účinným impulzem k pečlivějšímu a objektivnějšímu nahlížení problematiky stylistické stránky jazyka české bible v současné době – i pro uživatele biblických překladů a zejména pro překladatele samé – však může být otevření hlubší *odborné reflexe* tématu *nového biblického stylu*. Tato stať je tedy prvním pokusem o soustavnější uchopení podstatných diachronních i synchronních aspektů tohoto dosud opomíjeného fenoménu, který má v českém prostředí (dlouhá století duchovně i kulturně formovaném křesťanstvím se zvláštním důrazem právě na srozumitelné biblické slovo) určující roli i pro reflexi dnešní češtiny užívané v náboženských kontextech obecně, tj. jazyka v oblasti „dotyku transcendence“ v nejširším smyslu.

⁵⁷ Např. renomovaný anglista a překladatel Miroslav Jindra (JINDRA, Miroslav. *Traduttore-traditore? Aneb aby překladatel nebyl zrádce. Souvislosti* 1998, roč. 9, č. 2, s. 24–29) u mnoha českých překladů z moderních jazyků shledává „stále silící ochablost při zacházení s jazykem“ a shrnuje, že „vůbec nejnápadnější je vyložení ubohá slovní zásoba a někdy až obludná neschopnost rozpoznat, že to, co jsem právě vytukal na klávesnici počítače, nedává žádný smysl“. Podobně kriticky vidí situaci i o desetiletí později (2008) předsedkyně Obce překladatelů Hana Linhartová: „[...] zájemců o překlad beletrie je nadbytek, ale někteří to prostě neumějí a poškozují naše řemeslo i autory originálu“; fundovanou kontrolu by měla zaručovat „kritika překladu, jež se ale takřka nepěstuje“, protože „jde [...] o nesmírně náročnou činnost“. LINHARTOVÁ, Hana. *Překladatel bere 150 korun za stránku, ale měl by brát třikrát tolik. Mladá fronta Dnes*. 24. 8. 2008; dostupné na http://zpravy.idnes.cz/prekladatel-bere-150-korun-za-stranku-ale-mel-by-brat-trikrat-tolik-ph8-/kavarna.aspx?c=A080820_164400_kavarna_bos (7. 8. 2013).

SLOVO ZÁVĚREM

Dvanáct akademicky činných osob se rozhodlo, že se pokusí, každý ze svého úhlu pohledu, představit myšlenku transcendence. Autoři i autorky předpokládají, že přesah k lidské bytosti patří. Neztrácejí proto čas tím, že by samotný fakt přesahu obhajovali nebo apologeticky bránili. Velikost jednotlivých přístupů spočívá v tom, jak k otázce přesahu přikročili a jakou metodou jeho komplexní podobu uchopili. Výsledkem je představa transcendence, která vystává na základech křesťanské zkušenosti či tradice a ukazuje, že mnohost přístupů hloubce či výšce, jimiž se transcendence vyznačuje, nepřekáží, naopak ji ještě více podtrhuje.

Stranou jsme zatím nechali takové koncepce přesahu, které ve své dokončené podobě – tedy pokud k ní dospěly – přesah nakonec popírají. Zde bych rád upozornil na zajímavou publikaci Kurta Flasche s výmluvným názvem *Proč nejsem křesťanem* (2013). Nebo stanovisko Umberta Eca, který se ve svém osobnostním vývoji odklonil od své původní křesťanské víry. Mezi dalšími velkými mysliteli nelze pominout postavu Augusta Comta, zakladatele moderní sociologie. I on formuloval potřebu opustit nereálné obzory přesažné skutečnosti a obrátit se ke skutečnému, pozitivnímu, vědeckému světu; společensky poznanou a žitou skutečnost ovšem – a to se málo uvádí – ve svém osobním zrání vyvíjel dále, aby se společensky silní obrátili ke slabým a slabí na silné. Tím chtěl „zásadně přeorganizovat západní společnost“ a posloužit mu k tomu měl předmět, který skutečnosti dává nový přesah: fetiš (H. de Lubac, *Il dramma dell'umanesimo ateo*, 1992). Obecně by tedy bylo zajímavé zkoumat, jakými cestami se ubírá koncepce lidství, která buď přesahu přiznává velmi malou váhu, nebo dokonce ho označuje za škodlivý.

MYŠLENÍ O TRANSCENDENCI

Mireia Ryšková – Mlada Mikulicová (eds.)

Pavel Mervart 2013

Tato publikace vznikla za podpory soutěže UNCE č. 204008.
This publication was supported by competition UNCE Nr. 204008.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Myšlení o transcenci / Mireia Ryšková, Mlada Mikulicová (edd.).

– Cervený Kostelec : Pavel Mervart, 2013. – 281 s.

Anglické resumé

ISBN 978-80-7465-088-8

111.8 * 001.2 * 801.73 * 2-14/-15 * 141.4 * 2-184 * 27-1 * 28-1 * 7.01/.09 *
2-47 * 27-234

– transcendence – mezioborový kontext

– interpretace (filozofie)

– Bůh

– Bůh a člověk

– křesťanská teologie – 1.–21. stol.

– islámská teologie – 11.–12. stol.

– teorie umění – 16.–21. stol.

– náboženská výchova

– biblické překlady

– kolektivní monografie

11 – Metafyzika [5]

Recenzovali:

Prof. Pavel Ambros Th.D.,

Jan Hojda Th.D.

© Josef Bartoň, David Bouma, Noemi Bravená, Prokop Brož, Denisa
Červenková, Jaroslav Lorman, Mlada Mikulicová, Mireia Ryšková, Karel
Sládek, David Svoboda, David Vopřada, Martin Zlatohlávek, 2013

© Pavel Mervart, 2013

ISBN 978-80-7465-088-8

OBSAH

Ediční poznámka	9
Použité zkratky	10
Na úvod	
<i>Mireia Ryšková</i>	11
Trojí dimenze Božího zjevení v listech apoštola Pavla	
<i>Mireia Ryšková</i>	17
Mystagogická metoda v pojetí Ambrože Milánského	
<i>David Vopřada</i>	39
Nejkrásnější Boží jména. Ghazálího výklad o Božích atributech	
<i>Mlada Mikulicová</i>	55
Stvoření jako vztah a projev Boží transcendence v díle Tomáše Akvinského	
<i>David Svoboda</i>	71
Disegno jakožto primární zachycení umělcovy inspirace v teoriích renesance a manýrismu	
<i>Martin Zlatohlávek</i>	85
Špidlíkova teologie anamnéze na příkladech děl českých umělců	
<i>Karel Sládek</i>	107
Člověk jako sebezpřesahující bytost v teologické koncepci Hanse Urse von Balthasara	
<i>Prokop Brož</i>	121
Nová teologie a ontologie jazyka podle Adolpha Geschého	
<i>Denisa Červenková</i>	141
Exegeze ve službě Božímu zjevení v pojetí Klause Bergera	
<i>David Bouma</i>	161